

АНОТАЦІЯ

Алмуґхід Амджад Мохаммад Махмуд. Вербальна репрезентація арабського світу в російській мові. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія». – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2021.

У дисертації виконано завдання узагальнення та опису вербальної репрезентації концепту *арабский мир* у російській мові, досліджено базові компоненти цього концепту на матеріалі тлумачних, спеціальних та енциклопедичних словників, а також фрагментів з текстів різних жанрів Національного корпусу російської мови.

Актуальність дослідження пропонуваної дисертаційної роботи зумовлена розвитком культурного обміну й міжнародних зв'язків із країнами Близького Сходу, а це, своєю чергою, засвідчує, що поняття *арабского мира* набули широкого використання в російській мові, але ще не мають докладного лінгвістичного висвітлення.

У дисертаційній роботі ставимо за **мету** виявити та описати мовні та мовленнєві засоби вербальної репрезентації концепту *арабский мир* для правильного розуміння їх значень та руйнування наявних стереотипів.

Об'єктом дослідження є лексикографічні статті, пов'язані з концептом *арабский мир*, зокрема назви предметів одягу, страв арабської кухні та конфесійного арабського дискурсу, а також текстові фрагменти із цими поняттями.

Предметом дослідження є особливості вербалізації *арабского мира* у словниках та текстах різних жанрів.

Джерелом мовного матеріалу послуговували тлумачні, енциклопедичні, спеціальні, синонімічні та інші словники російської мови,

загальна кількість яких склала понад 50. Кількість досліджених словникових статей 236. Матеріалом дослідження були також тексти класичної та сучасної російської літератури, літературно-художні твори, матеріали Національного корпусу російської мови (понад 1200 контекстів).

Методи дослідження. У роботі використано такі методи дослідження, як індукція, дедукція, узагальнення, аналіз та синтез. Лінгвістичні методи охоплюють дефінітивний, тезаурусний, контекстний, контрастивний, компаративний, компонентний, дистрибутивний, дескриптивний.

У вступі обґрунтовано актуальність та наукову новизну теми дослідження, сформульовано мету та завдання, окреслено методологію наукового пошуку, висвітлено теоретичне значення та практичну цінність роботи, названо використаний матеріал, зазначено кількість та обсяг публікацій, які відображають основні положення дисертації.

У першому розділі «Теоретичні засади сучасної концептології» окреслено теоретичні підходи до опису вербальної репрезентації *арабського мира* в російській мовній свідомості. Вербалізація дефінійована як процес матеріалізації того чи того концепту, ідеї за допомогою лінгвальних засобів в усній або писемній формі. Розглянуто основні теоретичні підходи до визначення концепту. Визначено, що *арабський мир* є лінгвокультурним національним концептом, який має багатовимірну структуру. Запропонована схема цього концепту. Описано методику подальшого дослідження.

У другому розділі «Відсистемний підхід до дослідження вербалізації арабського світу в російській мові» проаналізовано лексикографічне відображення значущих понять арабського світу в російськомовних тлумачних, спеціальних та енциклопедичних словниках. Як ядерні слова розглянуто слова *арабы, арабка, арабский* та інші з коренем *араб-* і їхнє

тлумачення в дев'яти словниках. Ближню периферію концепту *арабский мир* склали поєднання зі словом *арабский*, які відбивають такі аспекти навколишньої реальності, як культура, географія, історія, адміністративно-політичний поділ. До далекої периферії уналежнено поширену арабську лексику, яка відображає особливості арабського одягу, кухні та релігії. Порівняно значення низки лексем у російській та арабській мовах.

У третьому розділі «*Арабский мир* у російському мовленні: відтекстовий підхід» розглянуто поняття, пов'язані з концептом *арабский мир*, які описують такі сфери життя арабського світу, як історико-географічні компоненти, культура і мистецтво, мова, традиції, побут та релігія. У роботі проаналізовано приклади вербалізації цих понять у текстових фрагментах з різноманітних джерел Національного корпусу російської мови. Вершиною опису цих понять є людина, до цієї вершини доєднано вербалізатори, які описують сферу діяльності людини та навколишнє середовище.

У висновках узагальнено результати дослідження, запропоновано його подальші перспективи з огляду на отримані результати.

Список літератури містить 538 використаних наукових праць, лексикографічних джерел і інтернет-ресурсів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що в роботі вперше комплексно досліджено та описано засоби вербальної репрезентації лінгвокультурного концепту *арабский мир*, які охоплюють такі сфери, як географія, історія, культура, мистецтво, побут, мова, релігія.

Наукову новизну узагальнено в таких положеннях, винесених на захист.

1. Різноманіття навколишнього світу відбито в мисленні людини за допомогою лінгвальних засобів, тобто завдяки процесові, який називають вербалізацією. Вербалізацію визначено як процес матеріалізації того чи

того концепту, ідеї за допомогою лінгвальних засобів в усній або писемній формі.

2. *Арабський мир* посідає помітне місце в історико-географічній та культурно-лінгвістичній палітрі світу загалом та російській зокрема. Значна роль арабських народів та арабської культури сприяла поповненню лінгвокультурного складу мов світу вербалізаторами, специфічними для нього. *Арабський мир* вважаємо лінгвокультурним національним концептом з розвиненою ближньою та далекою периферією.

3. У роботі *арабський мир* розглянуто в мовному аспекті на базі лексикографічних видань. Ядром концепту постають слова з коренем *араб-*. До ближньої периферії уналежнено поєднання зі словом *арабський*.

4. Далеку периферію концепту *арабський мир* склали слова, що позначають поняття арабської релігії, історико-географічні реалії, кухні, одягу.

5. Більшість одиниць, визначених на рівні мови в базі словників, докладно представлені на текстовому рівні. Визначено, що всі словникові значення досліджених слів використані в текстах. До них додано деякі контекстуальні значення, відсутні в словниках.

6. Виявлено, що, з погляду носія арабської мови, значення деяких слів у російській мові має певні відмінності від арабських понять (*арабские цифри, арабист* тощо).

Теоретичне значення дисертації зумовлене її спрямуванням на вирішення сучасних проблем семантики та лінгвокультурології. Одержані результати дослідження поглиблюють знання про поняття, пов'язані з концептом *арабський мир*. У роботі визначено особливості вербалізації цього концепту в словниках та в Національному корпусі російської мови.

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в тому, що її висновки та узагальнення є внеском в теорію лінгвокультурології та концептології. Отримані результати можуть бути

застосовані в теоретичних курсах з лінгвокультурології російської мови, когнітивної лінгвістики. Окремі результати можуть виявитися корисними під час напрацювання навчально-методичних матеріалів з когнітивної лінгвістики для студентів-русистів, а також для написання курсових та кваліфікаційних робіт. Зафіксований і проаналізований у дисертаційній праці фактичний матеріал є цікавим для підготовки навчальних посібників і підручників з когнітивної лінгвістики, у лексикографічній практиці. Водночас дослідження стане корисним для істориків, культурологів, етнографів і краєзнавців.

Ключові слова: арабський світ, вербалізація, концепт, відсистемний підхід, відтекстовий підхід.

Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Алмугхид А. М. О некоторых ключевых лексемах конфессионального арабского дискурса. *Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Сер. Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 30 (69). № 4. 2019. С. 48 – 53.

2. Алмугхид А. М. Осмысление ядра концепта АРАБСКИЙ в русском публицистическом и литературно-художественном тексте. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. № 36. Т. 2. 2018. С. 12 – 14.

3. Алмугхид А. М. «Арабская кухня» как часть вербализации концепта «Арабский мир» в русском языке. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*. № 13. Дніпро, 2019. С. 12 – 22.

4. Алмугхид А. М. «Арабський одяг» як компонент концепту «Арабський світ». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Лінгвістика*. Вип. 36, 2019. С. 138 – 141.

5. Алмугхид А. М. Лексическое наполнение религиозного аспекта концепта «АРАБСКИЙ МИР». *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 9. Т.1. Ужгород, 2019. С. 36 – 40.

Публікації у наукових закордонних виданнях:

6. Алмугхид А. М. Лексикографическое представление ключевого слова концепта Арабский. *Scientific Journal Virtus*. Issue # 30, January, 2019. С. 185 – 187.

7. Алмугхид А. М. Особенности традиций гостеприимства в арабском мире. Научно-издательский центр «Sci-conf.com.ua» Perfect Publishing VI *Международная научно-практ. конференция «Dynamics of the development of world science» 19 – 21 февраля 2020 года. Ванкувер, Канада*. С. 324 – 326.

8. Алмугхид А. М. Мовна картина арабського світу у відтекстовому втіленні. *Colloquium – journal*. N 17 (104), 2021. Part 3. С.24-27.

Додаткові праці:

9. Алмугхид А. М. Вербализация: суть и способы. Соціально-гуманітарний вісник. Вип. 35. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку суспільства», 2020. С. 64 – 66.

10. Алмугхид А. М. Особенности религиозного мира в странах Ближнего Востока, его связь с традициями. *Філологічні науки*. Частина 1. 2020. С. 293– 296.

11. Алмугхид А. М. О некоторых восточных традициях Иордании. Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України», 2020. С. 4 – 8.

SUMMARY

Almugheed Amjad Mohammad Mohmoud. Verbal Representation of Arab World in the Russian Language. – Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

PhD Thesis for the scientific degree of Philosophy Doctor in the specialty 035 “Philology”. Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2021.

The dissertation solves the problem of generalization and description of the verbal representation of the concept of "Arab world", explores the basic components of this concept on the basis of explanatory, special and encyclopedic dictionaries and fragments from texts of different genres of the Russian National Corpora.

The relevance of the study of the proposed dissertation is due to the development of cultural exchange and international relations with the Middle East, which led to the fact that the concept of the Arab world has become widely used in Russian but have not yet received detailed linguistic coverage.

In the dissertation we **aim** to identify and describe the language and speech means of verbal representation of the concept of the Arab world for a correct understanding of their meanings and dispelling existing stereotypes.

The object of the study is lexicographical articles related to the concept of the Arab world, including the names of clothing, dishes of Arabic cuisine and religious Arabic discourse, as well as text fragments with these concepts.

The subject of the study are the features of verbalization of the Arab world in dictionaries and texts of various genres.

The source of language material is explanatory, encyclopedic, special, synonymic and other dictionaries of the Russian language, the total number of which is more than 50. The number of studied dictionary articles is 236. The research material was also texts of classical and modern Russian literature, literary works, materials of the National Corpora of the Russian language (over 1200 context samples).

The research methods such as induction, deduction, generalization, analysis and synthesis are used in the paper. Linguistic methods include definitive, thesaurus, contextual, contrastive, comparative, component, distributive and descriptive.

The introduction substantiates the relevance and scientific novelty of the research theme, formulates the purpose and tasks, outlines the methodology of scientific research, highlights the theoretical significance and practical value of the paper, names the material used, indicates the number and volume of publications reflecting the main provisions of the dissertation.

The first section "Theoretical foundations of modern conceptualism" describes theoretical approaches to describing the verbal representation of the Arab world in the Russian language consciousness. Verbalization is defined as the process of materialization of a concept through linguistic means in oral or written form. The main theoretical approaches to the definition of the concept are considered. It is determined that the Arab world is a linguistic and cultural national concept that has a multidimensional structure. The scheme of this concept is suggested. The methods of further research are described.

The second section "Systemic approach to the study of verbalization of the Arab world in the Russian language" analyzes the lexicographic reflection of significant concepts of the Arab world in Russian-language explanatory, special and encyclopedic dictionaries. The words *Arab* and others with the root *arab-* and their interpretation in nine dictionaries are considered as nuclear words. The near periphery of the concept of the Arab world were combinations with the word *Arab*, which reflect such aspects of the surrounding reality as culture, geography, history, administrative and political division. Distant Arabic vocabulary, which reflects the peculiarities of Arabic clothing, cuisine and religion, belongs to the far periphery. The meanings of a number of notions in Russian and Arabic are compared.

The third section “The Arab World in Russian Speech: Textual Approach” discusses notions related to the concept of the Arab world that describe areas of Arab life such as historic and geographical components, culture and art, language, traditions, life, and religion. The paper analyzes examples of verbalization of these concepts in text fragments from various sources of the National Corpora of the Russian language. The top of the description of these concepts is human being, this top is joined by verbalizers which describe the scope of human activity and the environment.

The conclusions summarize the results of the study, suggest its further prospects in view of the results obtained.

The list of literature contains 538 scientific papers, lexicographical sources and Internet resources.

The scientific novelty of the dissertation research is that for the first time the paper comprehensively researched and described the means of verbal representation of the concept of the Arab world, which covers such areas as geography, history, culture, art, life, language, religion.

Scientific novelty is summarized in the following provisions.

1. The diversity of the world is reflected in human thinking through linguistic means, i. e. the process called verbalization. Verbalization is defined as the process of materialization of a concept, idea through linguistic means in oral or written form.

2. The Arab world occupies a prominent place in the historic-geographical and cultural-linguistic palette of the world and the Russian language, in particular. The significant role of the Arab peoples and Arabic culture contributed to the replenishment of the linguistic and cultural composition of the world's languages with verbalizers specific to it. We consider the Arab world to be a linguistic and cultural national concept with a developed near and far periphery.

3. In the paper the Arab world is considered in the linguistic aspect on the basis of lexicographical publications. The core of the concept are words with the root *arab-*. The combination with the word *Arabic* belongs to the near periphery.

4. The far periphery of the concept of the Arab world were words denoting the concept of Arabic religion, historic and geographical realities, cuisine, clothing.

5. Most units defined at the language level on the basis of dictionaries are presented in detail at the text level. It is determined that all the dictionary meanings of the studied words are used in the texts. Some contextual meanings are added to them, which are not present in dictionaries.

6. It was found out that, from the point of view of a native Arab person, the meaning of some words in the Russian language has some differences from Arabic concepts (*Arabic figures, Arabist* etc.).

The theoretical significance of the dissertation is due to its focus on solving contemporary problems of semantics and cognitive linguistics. The results of the study deepen the knowledge of the concepts associated with the concept of the Arab world. The peculiarities of verbalization of this concept in dictionaries and in the National Corpora of the Russian language are determined in the paper.

The practical significance of the obtained results of the dissertation is that its conclusions and generalizations are a contribution to cognitive linguistics. The obtained results can be applied in theoretical courses on linguoculturology of the Russian language, cognitive linguistics. Some results may be useful in the development of teaching materials on cognitive linguistics for Russian students, as well as for writing term and qualifying papers. The factual material recorded and analyzed in the dissertation can be used for the preparation of textbooks and textbooks on cognitive linguistics, in lexicographic

practice. At the same time, research can be useful for historians, culturologists, ethnographers and local historians.

Keywords: Arab world, verbalization, concept, system approach, textual approach.

List of PhD-student publications:

- *in professional publications of category B, C, included into the international scientometric database "Index Copernicus":*

1. Almugheed A. M. About some key lexemes of confessional Arabic discourse. Vernadsky Taurida National University. Iss. Philology. Social communications. V. 30 (69). No. 4. 2019. P. 48 – 53.
2. Almugheed A. M. Nuclear consideration of the Arab concept in Russian publicistic and artistic text. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Iss. Philology. No. 36. V. 2. 2018. P. 12 – 14.
3. Almugheed A. M. "Arabian cuisine" as a frequent verbalization of the concept "Arab World" in Russian. Linguistics. Linguoculturology. No. 13. Dnipro, 2019. P. 12 – 22.
4. Almugheed A. M. "Arabian clothes" as a component of the concept "Arab World". Scientific bulletin of Kherson State University. Iss. linguistics. Exp. 36, 2019. P. 138 – 141.
5. Almugheed A. M. Lexical presentation on the religious aspect of the concept "ARAB WORLD". Transcarpathian philological studios. 9. V.1. Uzhhorod, 2019. P. 36 – 40.

- *scientific publications abroad:*

6. Almugheed A. M. Lexicographic presentation of the key word of the concept Arab. *Scientific Journal Virtus*. Issue # 30, January 2019. P. 185 – 187.
7. Almugheed A. M. The personification of hospitality traditions in the Arab world. Science and Development center "Sci-conf.com.ua" Perfect Publishing VI International scientific and practice conference "Dynamics of the

development of world science" 19 – 21 February 2020. *Vancouver, Canada*. P. 324 – 326.

8. Almgheed A. M. Linguistic Picture of the Arab World in Textual Embodiment. *Colloquium – journal*. N 17 (104), 2021. Part 3. P. 24-27.

- *Certifying the approbation of dissertation materials at scientific conferences, seminars:*

9. Almgheed A. M. Verbalization: the essence and the way. *Social and humanitarian bulletin*. Exp. 35. Materials of International scientific and practical conference "Current trends in social and humanitarian development of society", 2020. P. 64 – 66.

10. Almgheed A. M. Personalities of the religious world in the Middle East. *Philological Sciences*. Part 1. 2020. p. 293– 296.

11. Almgheed A. M. About some Eastern traditions of Jordan. Materials of the VII All-Ukrainian scientific and practical conference "Linguistic and linguoculturological aspects of teaching foreign students in higher education institutions of Ukraine", 2020. P. 4 – 8.